

مساجد در روند تحولات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، علمی، آموزشی، عبادی، تربیتی و اقتصادی نقش حائز اهمیتی دارند. مساجد یکی از نقاط تمایز انقلاب اسلامی با سایر انقلابات در جهان بوده است و یکی از نشانه‌های بارز و متقن «اسلامی بودن» انقلاب و مطالبات مردم مسلمان می‌باشد و یکی از عوامل موثر و تعیین کننده ریشه‌های تاریخی انقلاب اسلامی و مبارزات انقلابیون به خصوص در تحولات دوران معاصر و حرکت‌های ضد استبدادی و ضد استعماری و نهضت‌های اسلامی در سده اخیر بوده‌اند، اما در این مختصر که به نقش مساجد در جریان انقلاب اسلامی در سال‌های ۵۶ و ۵۷ اشاره دارد سعی شده برخی از کارکردهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و آموزشی در محورهای ذیل ارائه گردد:

۱- مسجد، امام جماعت، نیازهای مردم و سایر عناصر جامعه ارتباط بسیار تنگاتنگی با یکدیگر داشته و دارند. امام خمینی رهبر کبیر انقلاب و بنیانگذار نظام جمهوری اسلامی با همین رویکرد با تأسی از سنت اسلامی در صدر اسلام اعتقاد خاص به اداره امور در حول مساجد دارد. معظم‌له هنگامی که از ترکیه به نجف تبعید شدند در اولین سخنرانی خود در مسجد شیخ انصاری در حضور بسیاری از علما و فضلا فرمودند:

«اسلام سیاست دارد، برنامه اداره امور مملکت دارد، لکن مسجد مسلمین در زمان رسول خدا (ص) در زمان خلفایی که بودند مرکز سیاست اسلام بود. در زمان رسول خدا (ص)، در زمان حضرت امیرالمومنین (ع) و در زمان دیگران، در روز جمعه در خطبه جمعه مطالب سیاسی، مطالب مربوط به جنگ‌ها، مربوط به سیاست مدرن مطرح می‌شد.»

۲- مسجد در انقلاب اسلامی علاوه بر همه ویژگی‌ها یک ویژگی منحصر به فرد داشت که همه نقش‌آفرینی‌های خود را مدیون آن می‌باشد و آن داشتن ماهیت تشیع است. مساجد شیعیان به لحاظ عدم وابستگی مادی و معنوی به حکومت‌ها همواره توانسته است بدون هیچ‌گونه ملاحظه‌کاری و احتیاط‌پسنگی، با فساد قدرت‌های حاکم در افتد، لذا هر حرکتی که از مساجد آغاز می‌شود، از یکسو رنگ دینی، الهی و از سوی دیگر بعد مردمی دارد و این دو خود عامل پیدایش جریان‌های انقلاب اسلامی و تسریع در حرکت توفنده انقلابی عموم مردم می‌شد و به عبارتی در دوران مبارزه علیه رژیم شاه به خصوص در سال‌های ۵۶ و ۵۷ مرکز تولید سرمایه‌های اجتماعی انقلاب اسلامی بود.

۳- با این اوصاف شروع انقلاب اسلامی هم از مسجد بود و در مساجد ادامه و توسعه یافت، امام جماعت در رأس امور معمولاً یا سخنران سیاسی بود یا خطبای توانمند شجاع و انقلابی را بر فراز منبر قرار می‌داد که مردم در جریان امور فرار دهد و آگاه کند و هیچ نقطه‌ای مثل مسجد نتوانست مردم را متوجه مبارزه علیه رژیم شاه کند و هیچ چیز هم نتوانست و نمی‌تواند جای مسجد را بگیرد، نه مدرسه، نه دانشگاه، نه کارخانه، نه پادگان و نه اداره و همه نقش‌شان نسبت به مسجد فرعی بود. جلسات سری و مخفیانه طرح و برنامه‌ریزی گروه‌های مشاورت، خطابه‌های آتشین وعاظ، تحریک مردم در فتح بنیادهای سست

مساجد مرکز

مدیریت انقلاب اسلامی

۵- کارکردهای سیاسی مساجد در روند انقلاب تا پیروزی و سال‌های پس از پیروزی بسیار فراوان است، یکی از عمده‌ترین و بارزترین فعالیت‌های نهادهی مساجد در دوران پیروزی انقلاب به ویژه در ماه‌های آخر در ایام دهه فجر در راستای تعیین و تأیید صلاحیت، شناخت و معرفی افراد متعهد، مبارز و متدین جهت

حکومت فاسد رژیم پهلوی، وحدت امت اسلامی که عمده‌ترین عامل پیروزی انقلاب بود در مساجد معنا و مفهوم می‌یافت، همه اختلافات و تفرقه‌ها با حضور در یک پایگاه مشترک مبارزاتی به نام مسجد مبدل به وحدت کلمه و مشتئ پولادین می‌شد. بالاخره آغاز تظاهرات میلیونی مردم در روند انقلاب از مساجد و پایان آن نیز مسجد بود که جملگی داوطلبانه بود.

۴- در دوران مبارزه و سرعت‌گیری انقلاب پس از محورهای اعتقادی و عبادی، پر رنگ‌ترین، فعال‌ترین و بارزترین بخش کار مساجد، در محور سیاست بود. نمونه بارز انقلابی آن تجمع گسترده و عظیم و باشکوه برگزاری نماز عید فطر در ۱۳ شهریور سال ۵۷ بود که به امامت شهید دکتر مفتح خوانده شد. در واقع یک تجمع سیاسی نیم‌میلیونی در تپه‌های قیطریه اعجاب همگان را برانگیخت و این جمعیت سیاسی تحوخواه انقلاب برای رژیم شاه و منافع آمریکا و اسرائیل تهدید جدی تلقی گردید تا اینکه کشتار ۱۷ شهریور ۵۷ را به وجود آورد و لرزه مداوم بنه رژیم را فرا گرفت تا جایی که دیگر حرمت مسجد را رعایت نمی‌کردند که واقعه آتش زدن مسجد جامع کرمان یک نمونه بارز آن بود.

اسلام و حکومت اسلامی پدیده الهی است که با به کار بستن آن سعادت فرزندان خود را در دنیا و آخرت به بالاترین وجه تأمین می‌کند و قدرت آن دارد که قلم سرخ بر ستمگرینا و فسادها و تجاوزها بکشد و انسانها را به کمال مطلوب خود برساند. و مکتبی است که برخلاف مکتبهای غیرتوحیدی، در تمام شئون فردی و اجتماعی و مادی و معنوی و فرهنگی و سیاسی و نظامی و اقتصادی دخالت و نظارت دارد و از هیچ نکته، ولو بسیار ناچیز که در تربیت انسان و جامعه و پیشرفت مادی و معنوی نقش دارد فروگذار ننموده است.
وصیتنامه سیاسی – الهی

را پوشش می‌داد. کتابخانه‌های مساجد همواره محل رفت‌وآمد بود. شاید یکی از نقاط شلوغ بحث و گفت‌وگوها در کتابخانه‌های مساجد جریان داشت.

علاوه بر آن مساجد در حوزه فعالیت‌های هنری در ابعاد مختلف فعال بودند و برابر اسناد و مدارک و شواهد تاریخی اجرایی نمایشنامه، سرودخوانی، شعرخوانی، دکلمه، نمایشگاه‌های عکس و خط و خطاطی، نقاشی و حتی تئاتر از جمله فعالیت‌های هنری انجام شده در مساجد بود که غالباً گرچه نمودی هنری داشتند، لکن خود جبهه‌ای از مبارزه فرهنگی یا سیاسی علیه رژیم را داشت. مانند تهیه فیلم‌های آپاراتی از مراسم تظاهرات و راهپیمایی‌ها که در مساجد نشان داده می‌شد و بسیاری از اسناد و فیلم‌هایی که هم‌اکنون از طریق تلویزیون پخش می‌گردد، افراد انقلابی از طریق مساجد اقدام می‌کردند و در مسجد نگهداری می‌شد.

۷- امور آموزشی و تربیت کادر تعلیم و تربیت اخلاقی و دینی از کارکردهای دیگر مساجد در طول تاریخ بوده که در خیزش جریان قیام‌ها و نهضت‌ها بسیار موثر بود که اولین و ابتدایی‌ترین آن آموزش روخوانی و قرائت قرآن و احکام دینی بود. به عبارتی مساجد سرمایه عظیمی برای تعلیم عالیه اسلام بود که همین خطمشی در سیر جریان انقلاب تأثیرگذار شد. به عبارتی مبانی و اصول و پایه‌های فکری انقلابیون از آموزه‌های قرآن، تاریخ صدر اسلام، مبارزه با ظلم و ستم، یاری مظلوم، مسابقه حدیث خواندن، همخوانی قرائت قرآن، هر گونه ترمینی برای اقدامات بعدی که منجر به جریان انقلاب گردید، سرآغازش از مساجد بود، در این مرکز مقدس همه قشرها متصل به روحانیت و علما می‌شدند. اینکه حضرت امام راحل فرمودند مساجد «سنگر» است، در واقع چنین بود و خاصیت مسجد همین می‌باشد.

۸- از دیگر نقش‌های مساجد، توجه به تعاون و مساعدت مردم در شرایط سخت بود. هرگونه پشتیبانی از گرفتارها به ویژه خانواده آتهایی که زندانی سیاسی یا تبعید شده بودند از طریق مساجد حمایت و رسیدگی می‌شد. هر کسی که مشکل فقر اقتصادی داشت، به صندوق قرض‌الحسنه مسجد پناه می‌آورد. علاوه بر آن هنگامی که بحران خاصی برای عموم مردم در سراسر کشور پیش می‌آمد، باز مرکزیت رسیدگی‌ها در مساجد بود.

به طور کلی مساجد در سیر جریان انقلاب مرکزیت مدیریت انقلاب بود که نقش راهبردی و تصمیم‌گیری‌ها برای اداره انقلاب و آینده تحولات را رقم می‌زد و به صورت شبکه‌ای سلسله‌وار انقلابیون را به یکدیگر وصل می‌کرد تا می‌رسید به رأس هدایت مغازه‌ای دانشیم که ظواهرها می‌رقتم آنها نماز و دعا می‌خواندم. در ابعاد امنیتی، سیاسی، فرهنگی، تربیتی، اقتصادی، اجتماعی و غیوه همه اقبات جامعه از قبیل زن، مرد، پیر، جوان، تحصیل کرده، بی‌سواد، کم‌سواد، روحانی، دانشگاهی، دانش آموز، دانشجو، کارگر، بیکار و غیره را در خود جای می‌داد و همه با محوریت روحانیت یک صدا می‌شدند علیه ظلم حاکمان مستبد ستمشاهی تا پیروزی انقلاب که نقش مساجد در تداوم انقلاب و هشت سال دفاع مقدس بحث دیگری است که در فرصت دیگر می‌بایست به آن پرداخت.

را روز جمعه به تهران می‌رساندم تا مراسم نماز جمعه را اجرا کنم. از این رو به حول و قوه الهی تاکنون نماز جمعه‌ام هیچ‌گاه ترک نشده است.

تکبیر گفتن در مراسم‌ها از ۱۲ بهمن ۵۷آغاز شد
درحاشیه این مراسم با «محمودمرتضایی‌فر» به گفت‌وگو می‌نشینم تا قدری از فعالیت‌های خود برای ما بگوید که وی با اجابت درخواست ما سخنان خود را اینگونه آغاز می‌کند: در جنب مسجد هدایت مغازه‌ای دانشیم که ظواهرها می‌رقتم آنها نماز و دعا می‌خواندم. در آنجا بود که با مرحوم آیت‌الله طالقانی آشنا شدم و این آشنایی من با ایشان باعث شد تا به درخواست مرحوم آیت‌الله طالقانی هر روز و شب در آن مسجد مراسم‌ها را اجرا کنیم.

وی ادامه می‌دهد: این مصادف بود با سال ۱۳۴۴ که پس از مدتی به دعوت شهید آیت‌الله مطهری به مسجدالجواد هفت‌تیر رقتم پس از مدتی که مسجدتوسط ساواک بسته شد به مسجد قبا و نزد شهید مفتح رقتم.

وی با اشاره به اینکه در نماز عید تپه قیطریه و راهپیمایی ۱۷ شهریور نیز حضور داشتم، درباره مراسم ۱۲ بهمن ۱۳۵۷ اظهار می‌دارد: درآن روز تاریخی برای اجرای برنامه صبح زود به بهشت زهرا (س) رفته بودیم و وقتی امام (ره) در سخنان خود به این جمله معروف که «من دولت تعیین می‌کنم، من به پشتوانه ملت توی دهن این دولت می‌زنم.» جمعیت حاضر به واسطه شور و هیجان سخنان ایشان را با کف زدن تأیید کردند. در این لحظه به ناگاه شروع به تکبیر گفتن کردم که جمعیت نیز با صدایی بلند مرا همراهی کردند. بدین ترتیب تکبیر گفتن از آنجا آغاز شد.

«مرتضایی‌فر» درباره لقب «وزیر شعار» هم می‌گوید: یک روز حضرت امام (ره) که مشغول گوش دادن به خطبه‌های نماز جمعه از رادیو بودند که شعارهای من پخش می‌شود، ایشان از مرحوم حاج احمد آقا سوال می‌کنند این کسی که شعار می‌دهد کیست؟ که مرحوم حاج احمد آقا هم می‌گویند: «وزیر شعار است» بدین صورت لقب «وزیر شعار» از آنجا فراگیر می‌شود.

در پایان این مراسم از سوی معاونت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی ریاست جمهوری، شورای سیاست‌گذاری نماز جمعه و شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی به پاس زحمات ۳۰ ساله وی در برگزاری مراسم‌های مختلف پس از انقلاب هدایایی به رسم یادبود به صدای ماندگار انقلاب اهدا می‌شود.

۶- نقش مساجد در دوران انقلاب کارکردهای تبلیغی و اطلاع‌رسانی و جایگاه خاص هنری، فرهنگی، رسانه‌ای، سازماندهی و هدایت تبلیغاتی بی‌نظیری داشت. از جمله تکثیر و توزیع اعلامیه‌های امام راحل، علما و مراجع تقلید، توزیع نوارهای انقلابی در میان افراد بود.

سیاسی و اشاعه فرهنگ دینی اعم از احکام، اصول عقاید پاسخگویی به سوالات و شبهات نقش محوری را دارا بودند و مردم پیشترین آگاهی و اخبار و اطلاعات را از مساجد می‌گرفتند. تقریباً مساجد دوران انقلاب خلأ دستگاه‌های رسانه‌ای و تبلیغی

تصدی امور مختلف و مسئولیت‌های دوران انقلاب در اداره‌ها، کارخانه‌ها، وزارت نفت و غیره بود. در واقع ارتباط مستمر و دائم دست‌اندرکاران مساجد، به طور خودجوش، این قابلیت را داده بود که افراد خیره و توانمند و شایسته را شناسایی و معرفی

حاج احمد آقا می‌گوید این وزیر شعار است!

می‌خواستند در بهشت‌زهرا (س) سخنرانی کنند با یکسری محدودیت‌هایی مانند ضبط صدا، سیستم پخش صدا و تهدیدات امنیتی وابستگان به رژیم شاهنشاهی مواجه بودیم و از سوی دیگر با شور و هیجان جمعیت و احتمال توطئه‌های گوناگون در درون جمعیت حاضر در بهشت زهرا (س) نیز روبرو بودیم. حال در چنین شرایطی

، آقای «مرتضایی‌فر» با شعار خود هیجان جمعیت را به حماسه تبدیل کرد و این باعث شد تا در تاریخ جاودانه شود. وی سپس به اهمیت شعار که امام (ره) در محرم ۴۲ آن را فرمودند، اشاره کرد و گفت: بعد از فرمایشات امام در محرم ۴۲ به یکباره سینه‌زنی‌ها تبدیل به شعارهای انقلابی شد، به نحوی که در همان سال وقتی در میدان بهارستان راهپیمایی می‌کردیم، شکاری از درون جمعیت تحت عنوان «خمینی، خمینی خدا نگهدار تو/ بمرد، بمرد دشمن جبارتو» برخاست. به همین جهت این شعار تا پیروزی انقلاب باقی ماند.

وی با بیان اینکه شعارهای آهنگن انقلاب در منزل آقای «اکبری» واقع

در خیابان غیائی توسط «حمیدسبزواری»، «مقدم‌فر» و سایر افراد، تهیه می‌شد، اظهار داشت: هنر شعارهای آن زمان این بود که اخلاق، ادب اسلامی و آهنگین بودن در آنها رعایت می‌شد حتی در سال‌های بعد پیروزی انقلاب نیز در هیچ یک از شعارها توهین، اهانت و زشتی وجود ندارد.

این پیشکسوت انقلاب ادامه داد: آقای «مرتضایی‌فر» شعار را که حماسه‌ای و حماسه‌آفرین است به صورت یک هنر ارائه داد، به نحوی که در مراسم مذهبی برخی کشورها مجریان از محتوای شعارها و حرکات وی استفاده می‌کردند. این موضوع نشان می‌دهد تا چه میزان هنر و هنرآفرینی امثال آقای «مرتضایی‌فر» تأثیرگذار است.

هیچ‌گاه نماز جمعه را ترک نکرده‌ام

محسن مرتضایی‌فر، فرزند «محمود مرتضایی‌فر» در مصاحبه‌ای که با وی شده بود و تصاویر آن در محل مراسم پخش شد درباره عکسی که از پدرشان گرفته شده و آن عکس کنار امام (ره) در بهشت‌زهرا (س) مشغول صحبت هستند، گفت: «در آن تصویر پدرم پشت تریبون قرار گرفت و با لحنی عاطفی که جمعیت تحت تأثیر قرار گرفت، گفت: «ای شهیدان، امروز امامتان بر فرازتان آمده.»

وی افزود: وقتی پدرم این جمله را گفتند امام (ره) همان‌گونه که در عکس مشهود است، مستقیم دارند پدرم را نگاه می‌کنند و این جزو معدود عکس‌هایی است که امام (ره) دارند به سمتی غیراز جمعیت نگاه می‌کنند. وی ادامه داد: پدرم برعکس

روزهایی که در مراسم‌هایی نظیر نمازهای جمعه، عید فطر یا قران با حرارت و شور و شعف خاصی سخن می‌گفتند، در مجالس خصوصی فردی آرام هستند.

«الله مرتضایی‌فر» دیگر فرزند «وزیر شعار» نیز در بخش دیگری از فیلم مورد اشاره عنوان کرد: هرگز ندیدم پدرم کلامی را بگویند و ابتدا خودشان به آن عمل نکرده باشند.

«مرتضایی‌فر» نیز از حضور ۳۰ ساله خود در مراسم‌های مختلف انقلاب اینگونه روایت دارد: در طول این ۳۰ سال جوانان انقلابی همواره منظر شعارهای انقلابی بودند به همین علت من هر کجای ایران بودم خورم